

Ryska anarkister och inbördeskriget

Paul Avrich

1968

När de första skotten i det ryska inbördeskriget avlossades ställdes anarkisterna, tillsammans med de andra partierna i vänsteroppositionen, inför ett allvarligt dilemma. Vilken sida skulle de stödja? Som inbitna frihetliga hade de inget till övers för Lenins regerings diktatoriska politik, men utsikten av en Vit seger tycktes ännu värre. Aktiv opposition mot sovjetregimen kunde tippa balansen till fördel för kontrarevolutionärerna. Å andra sidan kunde stöd till bolsjevikerna tjäna till att befästa dem alltför djupt för att bli bortkörda från makten när väl faran från reaktionen försvunnit. Det var ett bryderi utan enkla lösningar. Efter mycket själssökande och debatt intog anarkisterna en mångfald ståndpunkter, från aktivt motstånd mot bolsjevikerna och passiv neutralitet till ivrigt samarbete. En majoritet gjorde dock gemensam sak med den belägrade bolsjevikregimen. I augusti 1919, vid inbördeskrigets klimax, var Lenin så imponerad av ivern och modet hos "sovjetanarkisterna", som deras anti-bolsjevikiska kamrater hånfullt kallade dem, att han räknade dem till "sovjetmaktens mest hängivna supportrar".⁽¹⁾

Ett framstående sådant fall var Bill Shatov, en tidigare IWW-agitator i Förenta Staterna som hade återvänt till sitt födelseland Ryssland efter Februarirevolutionen. Som Officer i Tionde Röda Armén under hösten 1919 satte Shatov in sin energi på försvaret av Petrograd mot general Judenitj framryckning. Följande år kallades han till Chita för att bli transportminister i Fjärran Östernrepubliken. Innan han gav sig av försökte Shatov rättfärdiga sin kollaborationistiska ståndpunkt för sina frihetliga kamrater Emma Goldman och Alexander Berkman. "Nu vill jag bara säga er", sa han, "att den kommunistiska staten i aktion är precis vad vi anarkister alltid hävdade den skulle bli – en hårt centraliserad makt och ännu mer stärkt av hoten mot revolutionen. Under sådana villkor kan man inte göra vad man vill. Man hoppar inte bara på ett tåg och åker, eller ens på stötfångarna, som jag brukade göra i Förenta Staterna. Man behöver tillstånd. Men tro inte att jag saknar mina amerikanska 'välsignelser'. Jag är för Ryssland, revolutionen och dess ärofulla framtid." Anarkisterna, sa Shatov, var "revolutionens romantiker", men man kan inte slåss med bara ideal. För tillfället var huvuduppgiften att besegra reaktionärerna. "Vi anarkister ska vara våra ideal trogna, men vi ska inte kritisera just nu. Vi måste arbeta och hjälpa till att bygga."⁽²⁾

Shatov var en i en liten armé anarkister som tog till vapen mot de vita under inbördeskriget. Andra accepterade lägre poster i sovjetregeringen och uppmanade sina kamrater att göra detsamma, eller åtminstone avhålla sig från verksamhet som var fientlig till den bolsjevikiska saken. Yuda Roshchin, en tidigare Svart Fana-terrorist och en oförsonlig fiende till marxisterna, överraskade nu alla genom att hylla Lenin som en av den moderna tidens största figurer. Enligt Victor Serge försökte Roshchin rentav utarbeta en "anarkistisk teori om proletariats diktatur". När han talade inför en grupp Moskvaanarkister 1920 uppmanade han sina kollegor att samarbeta med Lenins parti. "Det är varje anarkists plikt", förklarade han, "att helhjärtat arbeta med kommunisterna, som är revolutionens förtrupp. Lägg era teorier åt sidan och gör praktiskt arbete för Rysslands återuppbyggande. Behovet är stort och bolsjevikerna välkomnar er."⁽³⁾

men Roshchins åhörare var inte imponerade. De mötte hans tal med en kör av glåpord och visslingar och avfärdade honom som ytterliga en förlust till "sovjetanarkism" och en förrädare till Bakunins och Krapotkins sak. För t o m under dessa prekära omständigheter skulle en stor och militant del av anarkiströrelsen förvägra sina bolsjevikiska motståndare någon ro. Briansk Anarkistiska Federation, till exempel, uppmanade till omedelbart störtande av "socialvampyrerna" i Kreml som sög folkets blod. En terroristorganisation i Moskva, känd som Underjordiska Anarkisterna, översatte detta till handling, slog sig ihop med Vänster-SR och bombade kommunistpartiets högkvarter, vilket dödade tolv av dess medlemmar och skadade femtiofem andra, bland dem Bucharin.

I södern, där statens myndighet var fullständigt upplöst, fann anarkistiskt våld sin fruktbaraste jordmån. Band av beväpnade marodörer som opererade under sådana namn som "Orkan" och "Död", dök upp i varje hörn, redo att slå till mot en stad eller en by närhelst möjligheten dök upp. Bakuninpartisanerna i Ekaterinoslav sjöng om en ny "dynamitens epok" som skulle möta förtryckare av varje färg, röda såväl som vita:

---

(1) V. I. Lenin, *Sochineniia*, 2:a uppl., 31 volymer, Moskva 1931-1935, XXIV, 437.

(2) Emma Goldman, *Living My Life*, New York 1931, s. 729; Alexander Berkman, *The Bolshevik Myth* (Diary 1920-1922), New York 1925, s. 35-36.

(3) Victor Serge, *Mémoires d'un révolutionnaire*, Paris 1951, s. 134; Berkman, *The Bolshevik Myth*, s. 68.

Ner med oljudet från kyrkklockor! Vi ska slå an ett annat alarm. Med explosioner och jämmer i landet Ska vi bygga vår egen harmoni!⁽⁴⁾

Och i Kharkov utropade en fanatisk krets anarkofuturister "Död åt världscivilisationen!" och manade de mörka massorna att gripa sina yxor och förstöra allt i sikte.

Anarkister med mer pacifistisk böjelse fördömde dessa grupper som "sicilianska banditer" som använde en anarkistisk täckmantel för att dölja rovdjursnaturen i deras verksamhet. För de moderata var rån och terrorism groteska karikatyrer av anarkistiska doktriner, som endast tjänade till att demoralisera rörelsens verkliga anhängare och till att misskreditera anarkismen i allmänhetens ögon. De mildare anarkisterna förnekade våldsam aktion och beväpnade sig med inget dödligare än penna och bläck och drog igång en verbal attack mot sovjetdiktaturen. Ett stort tema i deras kritik var att bolsjevikrevolutionen endast hade ersatt privatkapitalism med "statskapitalism", att en stor ägare hade tagit många smås plats, så att bönderna och arbetarna nu fann sig under hälen på en "ny klass av administratörer – en ny klass till stora delar född ur intelligentsians livmoder."⁽⁵⁾ Som de såg det påminde det som hänt i Ryssland starkt om de tidigare revolutionerna i Västeuropa: knappt hade de förtryckta bönderna och hantverkarna i England och Frankrike avsatt jordaristokratin från makten innan den framåtskridande medelklassen tog täten och uppreste en ny klasstruktur med sig själv på toppen; på ett liknande sätt hade privilegierna och auktoriteten som den ryska adeln och bourgeoisien en gång delat flyttats i händerna på en ny härskarklass, bestående av partifunktionärer, regeringsbyråkrater och tekniska specialister.

Då inbördeskriget intensifierades blev regeringen allt mindre tolerant mot sådan kritik och började slå till mot anarkistgrupper i Moskva och Petrograd. Som ett resultat inleddes en massutvandring av anarkister till Ukraina, den ständiga tillflyktsorten för flyktingar undan centralregeringens förföljelser. I staden Kharkov dök en ny anarkistorganisation, Nabatkonfederationen, upp 1918 och snart kunde den ståta med blomstrande avdelningar i alla större städer i södern. Som kan förmodas var Nabats anhängare extremt kritiska till Sovjetdiktaturen, fast ändå ansåg de att den viktigaste uppgiften för anarkiströrelsen var att försvara revolutionen mot det vita angreppet, även om detta skulle innebära en tillfällig allians med kommunisterna. För att rädda revolutionen satte de sitt hopp till en "partisanarmé", organiserad spontant av de revolutionära massorna själva.

Som den lämpligaste grundstommen till en sådan armé såg Nabatledarna gerillabanden som leddes av Nestor Machno, vars anhängare betraktade honom som en ny Stenka Razin eller Pugatjev som skickats för att förverkliga deras urgamla dröm om jord och frihet. Machno och hans män reste på hästryggen och i lätta bondekärror (tachanki) på vilka kulsprutor var monterade, och de rörde sig snabbt fram och tillbaka över de öppna stäpperna mellan Dniepr och Asovskasjön och växte till en liten armé där de for fram och sådde fruktan i sina motståndares hjärtan. Hittills självständiga gerillaband accepterade Machnos befäl och samlades vid hans svarta fana. Bybor utrustade dem villigt med mat och utvilade hästar vilket gjorde det möjligt för machnovtsy att resa långa sträckor utan större svårigheter. Plötsligt kunde de dyka upp där de minst väntades, anfalla lågadeln och militärkasernerna, sedan försvinna lika snabbt som de kommit. I erövrade uniformer infiltrerade de fiendens led för att luska ut deras planer eller för att öppna eld mot dem på nära håll. När de var trängda brukade machnovtsy gräva ner sina vapen och ta sig skingrade tillbaka till sina byar och börja arbeta på åkarna i väntan på nästa signal att gräva upp vapengömman och åter dyka upp på oväntade platser. Machnos upprorsarmé visade, med Victor Serges ord, "en sant episk förmåga till organisation och strid."⁽⁶⁾ Ändå berodde mycket av deras framgång på de exceptionella kvaliteterna hos deras ledare. Machno var en djärv och rådig befälhavare som kombinerade en järnvilja med kvickt sinne för humor och vann sina bondeanhängares kärlek och hängivenhet. I september 1918, då han besegrade en mycket överlägsen österrikisk styrka vid byn Dibrivki, gav hans män honom den tillgivna titeln batko, deras "lillefar".⁽⁷⁾

För ett tag förhöll sig Machnos samröre med bolsjevikerna skäligen vänskapligt och sovjetpressen lovprisade honom som en "modig partisan" och en stor revolutionär ledare. Relationerna var som bäst i mars 1919, då Machno och kommunisterna slöt en pakt för gemensam militäraktion mot general Denikins vita armé. Sådana gester av harmoni kunde inte dölja den fundamentala fientligheten mellan de två grupperna. Kommunisterna

⁽⁴⁾ M. N. Chudnov, Pod chernym znamenem (zapiski anarkhista), Moskva 1930, s. 53 ff.

⁽⁵⁾ Vol'nyi Golos Truda, 16 september 1918.

⁽⁶⁾ Serge, Mémoires d'un révolutionnaire, s. 135.

⁽⁷⁾ P. Arshinov, Istoriia makhnovskogo dvizheniia (1918.1921 gg.), Berlin 1923, s. 57-58.

hade föga smak för den autonoma statusen hos Machnos upprorsarmé eller den mäktiga lockelse den utövade på deras egna bonderekryter; machnovtsy, å sin sida, fruktade att förr eller senare skulle den Röda Armén försöka få stopp på deras rörelse. Då friktionen ökade övergav sovjettidningarna sina lovsånger om machnovtsy och började attackera dem som "kulaker" och "anarko-banditer". I maj blev två tjeka-agenter som skickats för att lönnmörda Machno fångade och avrättade. Följande månad förklarade Trotskij, överbefälhavare för de bolsjevikiska styrkorna, Machno som fredlös och kommunistiska trupper genomförde en blixtrazzia mot hans högkvarter i Gulyai-Polye.

Den sommaren återupptogs dock den skakiga alliansen då Denikins massiva kampanj mot Moskva fordrade både kommunisterna och machnovtsy. Den 26 september 1919 satte Machno plötsligt igång ett framgångsrikt motanfall vid byn Peregonovka, nära staden Uman, kapade den vita generalens förrådslinjer och skapade panik och oordning i hans bakre led. Detta var Denikins första allvarliga bakslag i hans dramatiska framryckning i det ryska landets hjärta och en viktig faktor i stoppannet av hans kampanj mot den bolsjevikiska huvudstaden. Vid slutet av året hade en kontraoffensiv av Röda Armén tvingat Denikin att slå till hastig reträtt till Svarta Havets stränder.

Machnovshchhina nådde sin höjdpunkt under månaderna som följde på segern vid Peregonovka. Under oktober och november ockuperade Machno Ekaterinoslav och Aleksandrovsk i flera veckor och fick så sin första chans att tillämpa anarkismens koncept på stadslivet. Machnos målsättning var att störta varje form av dominans och att uppmuntra ekonomiskt och socialt självbestämmande. Så när järnvägsarbetarna i Aleksandrovsk klagade över att de inte fått betalt på många veckor, så rådde han dem att ta kontroll över järnvägslinjerna och ta betalt av passagerarna och godsfraktarna vad som tycktes vara ett rättvist pris för deras tjänster. Sådana utopiska projekt lyckades dock inte vinna över mer än en liten majoritet av arbetare, för till skillnad från bönderna och arbetarna i byarna, som var självständiga producenter vana att sköta sina egna affärer, opererade fabriks- och gruvarbetare som delar beroende av varandra i en komplicerad industriell apparat och var vilsna utan vägledning av förmän och tekniska specialister. Dessutom kunde bönderna och hantverkarna idka byteshandel med sina arbetsprodukter, medan stadsarbetarna var beroende av regelbundna löner för sin överlevnad. Machno förvärrade dessutom förvirringen då han erkände alla papperspengar som utfärdats av hans föregångare – ukrainska nationalister, vita och bolsjeviker. Han förstod aldrig det komplexa i en urban ekonomi, inte heller brydde han sig om att begripa den. Han avskydde städernas "gift" och hyllade den naturliga enkelheten i bondemiljön i vilken han var född. I alla fall fann Machno väldigt lite tid att genomföra sina dåligt definierade program. Han var ständigt i rörelse och stannade sällan ens för att hämta andan. Machnovshchhina var, för att citera en av batkons förbundna, en "republik på tachanki... Som alltid förhindrade situationens instabilitet positivt arbete."⁽⁸⁾

I slutet av 1919 fick Machno instruktioner från det röda överbefälet att skyndsamt förflytta sin armé till den polska fronsten. Ordern var tydligt avsedd att dra undan machnovtsy från deras hemterritorium och därigenom lämna det öppet för upprättandet av bolsjevikiskt styre. Machno vägrade att flytta på sig. Trotskij's svar var rakt och utan tvekan: han förklarade machnovtsy fredlöst och skickade sina trupper mot dem. Det följde åtta månader av bitter strid ned stora förluster på båda sidor. En svår tyfusepidemi ökade antalet offer. Machnos partisaner som var kraftigt underlägsna i antal undvek direkta slag och förlitade sig till den gerillataktik de hade fulländat under mer än två år av inbördeskrig.

Fientligheterna avbröts i oktober 1920 då baron Wrangel, Denikins efterträdare i söder, satte igång en kraftig offensiv och slog sig norrut från Krimhalvön. Ännu en gång tog Röda Armén Machnos hjälp i anspråk, i utbyte mot att kommunisterna gick med på amnesti för alla anarkister i ryska fängelser och garanterade anarkisterna propagandafrihet på villkor att de avhöll sig från att uppmuntra till det våldsamma störtandet av sovjetregeringen. Knappt en månad senare hade dock Röda Armén gjort tillräckliga erövringar för att säkra segern i inbördeskriget, och sovjetledarna rev upp sin överenskommelse med Machno. Machnovtsy hade inte bara spelat ut sin roll som värdefull militär partner, men så länge som batkon lämnades ifred skulle den primitiva anarkismens anda och faran av ett bonde-jacquerie fortsätta att förfölja den instabila bolsjevikregimen. Därför greps Machnos officerare på Krim den 25 november 1920, just efter deras segrar över Wrangels armé, av den

---

⁽⁸⁾ Voline, *La révolution inconnue (1917-1921)*, Paris 1943, s. 578, 603.

Röda Armén och blev omedelbart skjutna. Dagen efter beordrade Trotskij ett anfall mot Machnos högkvarter i Gulyai-Polye, samtidigt som tjekan arresterade medlemmar i Kharkovs Nabatkonfederation och genomförde razzior mot anarkistiska klubbar och organisationer över hela landet. Under anfallet mot Gulyai-Polye blev de flesta i Machnos stab infångade och fängslade eller helt enkelt skjutna på fläcken. Batkon själv lyckades dock tillsammans med en illa tilltygad spillra av en armé som en gång räknats till tiotusentals, att undkomma sina förföljare. Efter att ha flackat omkring i Ukraina i närmare ett år korsade partisanledaren, utmattad och fortfarande med sviter av oläkta sår, floden Dniester in i Rumänien och tog sig så småningom till Paris.

Machnos fall signalerade början till slutet för den ryska anarkismen. Tre månader senare, i februari 1921, drabbades rörelsen av ytterligare ett hårt slag då Peter Krapotkin, nästan åttio år gammal, insjuknade i lunginflammation och dog. Krapotkins familj avslög Lenins erbjudande om en statsbegravning, och en kommitté med anarkister bildades för att för att arrangera en begravning. Leo Kamenev, Moskvasovjetens ordförande, gav en handfull fängslade anarkister en dags frihet för att delta i processjonen. 20,000 trotsade Moskvasvinterns bistra kyla och marscherade i kortegen till Novodevitjklostret, begravningsplatsen för Krapotkins furstliga förfäder. De bar plakater och svarta banderoller med krav på frisläppandet av alla anarkister från fängelse och sådana slagord som #Där det finns auktoritet finns ingen frihet” och ”Arbetarklassens frigörelse måste vara dess eget verk”. En kör skanderade Evig Hågkomst. När processjonen passerade Butyrkifängelset slog fångarna på gallren till sina fönster och sjöng en anarkistisk hymn för den döde. Emma Goldman talade vid Krapotkins gravkant och studenter och arbetare lade blommor vid hans grav. Krapotkins födelseplats, ett stort hus i det gamla aristokratiska kvarteret i Moskva, överläts till hans hustru och kamrater för att bli museum med hans böcker, papper och personliga tillhörigheter. Det upprätthölls genom gåvor från vänner och beundrare över hela världen och sköttes av en kommitté av anarkistiska forskare.⁽⁹⁾

Vid Krapotkins begravning bars anarkismens svarta fana på parad genom Moskva för sista gången. Två veckor senare utbröt Kronstadtupproret, och en ny våg av politiska arresteringar svepte genom landet. Anarkistiska bokhandlar, tryckerier och klubbar stängdes och de få återstående anarkistiska kretsarna upplöstes. Till och med de pacifistiska anhängarna till Tolstoj – av vilka ett antal hade blivit skjutna under inbördeskriget för vägran att tjänstgöra i Röda Armén – fängslades eller förvisades. I Moskva blev en krets ledande ”sovjetanarkister” kända som Universalisterna arresterade på hopkokade anklagelser om ”banditism och underjordiska aktiviteter” och deras organisation ersattes av en ny grupp kallad ”anarko-biokosmisterna”, som utlovade orubbligt stöd till sovjetregeringen och högtidligt förklarade sin avsikt att starta en social revolution ”i interplanetariska rymden men inte på sovjetiskt territorium.”⁽¹⁰⁾

Repressionen fortsatte oförminskad medan månaderna fortskred. I september 1921 avrättade tjekan två välkända anarkister utan rättegång och utan att framföra formella anklagelser mot dem. Emma Goldman blev så rasande att hon övervägde att ställa till en scen på de engelska suffragetternas manér och skrika ut sina protester till delegaterna. Hon avrättades från att göra det av sina ryska vänner, men strax efteråt bestämde sig hon och Berkman, djupt nedslagna över den väg revolutionen hade tagit, för att lämna landet. ”Dsytra är de förbipasserande dagarna”, antecknade Berkman i sin dagbok. ”Ett efter ett har hoppets glöd slocknat. Det liv som föddes i Oktober har krossats av terror och despotism. Revolutionens slagord har blivit förrådna, dess ideal har kvävts i folkets blod. Arvet från igår dömer miljoner till döden; dagens mörker ligger som en svart liksvepning över landet. Diktaturen trampar massorna under sin stövel. Revolutionen är död; dess själ ylar i vildmarken... Jag har beslutat att lämna Ryssland.”⁽¹¹⁾

⁽⁹⁾ Muséet stängdes efter Krapotkins änkas död 1938. 1967 besökte författaren huset och fann att det användes till ett ändamål som Krapotkin själv med säkerhet skulle ha samtyckt till: det fungerade som skola för brittiska och amerikanska ambassadbarn, med en lekplats på gården och interiören fylld med barnböcker och konstverk.

⁽¹⁰⁾ G. P. Maximoff, *The Guillotine at Work*, Chicago 1940, s. 362.

⁽¹¹⁾ Berkman, *The Bolshevik Myth*, s. 319.

Det Anarkistiska Biblioteket

Paul Avrich
Ryska anarkister och inbördeskriget
1968

sovversiva.wordpress.com
Översatt från *Russian Review*, vol 27, nr 3 (juli 1968), 296-306.

sv.anarchistlibraries.net